

УДК: 821.161.2.09:27-23]:17.023.31

Н. Горбач

**«ЯК ЛЮДИ СТАВАЛИ ЛЮДЬМИ»:
БІБЛІЙНІ ПРОЄКЦІЇ В РОМАНІ В. ЛИСА
«ВИФЛЕЄМ»**

Анотація

Стаття присвячена аналізу втілення біблійних проєкцій в романі В. Лиса «Вифлеєм». У ній наголошено, що ідейну цілісність романові-триптиху, попри його розлогі часо-просторові, суспільно-історичні, подієво-сюжетні виміри, забезпечує художня реалізація проблеми морально-етичного вибору, що постає перед персонажами книг «Дитя», «Вогонь», «Дім». Основна увага зосереджена на проблемі морального становлення людини в центральній частині триптиху на прикладі образу німецького офіцера Генріха фон Заукеля, який у протистоянні з державною ідеологією і пропагандою зумів зберегти власну духовну сутність.

Ключові слова: *роман-триптих, образ, біблійні проєкції, проблема, моральний вибір, моральне становлення.*

**Horbach N. «HOW PEOPLE BECAME PEOPLE»:
BIBLICAL PROJECTIONS IN V. LYS' NOVEL
«BETHLEHEM»**

Abstract

The article is devoted to the analysis of the novel «Bethlehem» by V. Lys' through the prism of biblical projections embodied in it. The article emphasizes that the ideological integrity of the novel-triptych, despite its extensive temporal and spatial, socio-historical, eventual and plot

<https://doi.org/10.34142/2312-1076.2025.2.106.01>

dimensions, is ensured by the artistic realisation of the problem of moral and ethical choice faced by the characters of the books «The Child», «Fire» and «Home». The words «how people became people» in the title of the article are a metaphor for the spiritual existence of man and the formation of universal moral foundations of life. It finds its artistic realisation in the first book of the triptych, which is based on the events of biblical times, and in the next two books, which focus on the struggles of Ukrainian history in the twentieth century (the Holodomor, World War II, the Holocaust, Polish-Ukrainian relations, «perebudova» and national revival, etc.). The fictional character of Scytius, a slave of the Syrian ruler Publius Sulpicius Quirinius, who saves another man's family at the cost of his own life, is perceived as a harbinger and prototype of Jesus Christ. One of the main characters in the central part of the novel, the German officer Heinrich von Sauckel, undergoes a similar evolution. The article focuses on the artistic embodiment of moral formation of a person on the example of his image. Moving away from the stereotypical image of the German as an enemy, the author makes him the saviour of the Jewish girl Betty Vogelmann in the Volyn town Lubin captured by the German army. The study clarifies the time and space of the book «Fire», the specifics of the implementation of the plot scheme of «love for the enemy», the peculiarities of depicting the influence of the Third Reich ideology on the mood of German society, and the development of Heinrich von Sauckel's resistance to Nazi propaganda. The problem of improving a biological human being spiritually finds artistic realisation both in the image of Scytius and in the image of Heinrich, who has overcome the path from a Reich officer infected with the bacillus of Nazism to a person capable of passive and later active resistance.

Key words: *novel-triptych, image, biblical projections, problem, moral choice, moral formation of a person.*

Вступ

Роман «Вифлеєм» Володимира Лиса – письменника, знаного широкій читацькій аудиторії передусім за творами «Століття Якова» (2010), «Соло для Соломії» (2013), «Діва Млинища» (2016), – побачив світ 2022 року. Але, як зазначив автор, задум написання роману, в сюжеті якого пов'язані «і цар Ірод, і німецький офіцер, і волинські селяни» (Вітвицька, 2022), виник у нього ще в 1990-х роках. За авторським визначенням, твір є триптихом. На відміну від трилогії, частини якої пов'язані між собою сюжетом та героями, триптих поєднує самостійні мистецькі твори з подібним ідейним змістом та мотивом (див.: Літературознавча енциклопедія, 2007: 501–502). Три книги «Вифлеєму» – «Дитя», «Вогонь», «Дім» – демонструють властивий триптиху розмаїтий часо-просторовий, суспільно-історичний, подієво-сюжетний діапазон. Але важливим вбачається визначити ту об'єднавчу ідею, яка здатна розрізнені твори зробити цілісністю. Бо якщо друга і третя книги зосереджені на перипетіях української історії ХХ століття (автор порушує теми радянзації України, Голодомору, Другої світової війни і Голокосту, нелегких польсько-українських взаємин, періоду «перебудови» і національного відродження тощо) і навіть мають спільних героїв, то перша – ґрунтована на подіях біблійних часів, а саме завершенні старої та початку нової ери. І хоча в ній йдеться про народження Ісуса Христа, та головні події пов'язані з вимишленим автором персонажем Скитієм – полоненим скіфським юнаком, що став рабом римського намісника Сирії Квірінія.

Історичного підтвердження особа Сцитія не знаходить. Але в самостійний сюжет В. Лисом розвинена досить скупа згадка з Біблії про Публія Сульпіція Квірінія як правителя Сирії (до якої належала тоді й Іудея) в час народження Ісуса Христа. Євангеліст Лука згадував його у зв'язку з проведенням за наказом імператора Августа перепису населення, що змусив Йосифа і Марію повернутися на свою батьківщину, у Вифлеєм, оскільки за римським звичаєм саме там їх слід було зареєструвати: «І трапилося тими днями, вийшов наказ царя Августа переписати всю землю. Цей перепис перший відбувся тоді, коли владу над Сирією мав Квіріній. І всі йшли записатися, кожен у місто своє. Пішов теж і Йосип із Галілеї, із міста Назарету, до Юдеї, до міста Давидового, що зветься Вифлеєм, бо походив із дому та з роду Давидового, щоб йому записатись із Марією, із ним зарученою, що була вагітна» (Біблія, 1988; Лук. 2:1–5). Після масового побиття вифлеємських немовлят Квіріній, за задумом В. Лиса, надає за чималу плату царю Іродові свого раба-нишпорку, наділеного інстинктивним надчуттям, для ретельнішого пошуку небезпечного новонародженого. Сцитій же, вийшовши на слід іншої родини втікачів – молодої юдейки Естер та її сина Кедара, народженого від місцевого дивакуватого пастуха Сихема, вирішує врятувати їх ціною власного життя. Більш ніж за три десятиліття до розп'яття Ісуса, він прийме смерть на хресті «один обіч шляху, не за людство і його ліпшу долю, а за маленького хлопчика, сина пастуха, який був не зовсім сповна розуму» (Лис, 2022: 195–196).

Слова «як люди ставали людьми», винесені в заголовок статті, стосуються давньобіблійних часів, описаних у тетралогії Т. Манна «Йосиф та його брати» і

згаданих у романі В. Лиса. Її головний герой жив приблизно за 1800 років до народження Христа і не відіграв жодної ролі в його драмі, проте він, поряд із такими старозавітними персонажами, як Адам, Авель, Ісаак, Давид, вважається передвісником і прообразом Христа. Йосиф, улюблений син свого батька Якова, із заздрості був проданий старшими братами за 20 монет у рабство. Але він не тільки подолав шлях від приниження до слави, ставши намісником Єгипту, але й дав притулок своєму батькові та братам, порятувавши їх від голоду, і братньою любов'ю відповів на їхню жорстокість. Ця історія – одна з багатьох, які наближали так званий «осьовий час» – період між 800–200 рр. до н.е. за концепцією К. Ясперса. У праці «Сенс і призначення історії» він накреслив схему світової історії, одним із чотирьох етапів котрої була епоха «найбільш плідного формування буття людини» (Ясперс, 2009). За його словами, саме тоді відбулося спільне для всіх народів як Заходу, так і Сходу усвідомлення власної основоположності, були сформовані універсальні цінності, що заклали підвалини духовного існування людини і породили її новий тип, котрий існує і в наші дні.

Вислів «як люди ставали людьми» підкреслює двоїстість людської природи, стверджує необхідність удосконалення біологічної людини духовно (бо людиною мало народитися, нею треба стати), повною мірою відображають і ту трансформацію, що її проходить сам Скитій. Більше того, саме вони задають ідейний зміст усім трьом книгам роману, оскільки і ближчі до нас історичні часи висувають як нові можливості для духовного покращення людини, так і нові випробування та спокуси для її деградації. І періоди вітчизняної історії, про які йдеться у другій і третій книгах триптиха, не є винятком.

Отже, метою дослідження в цій статті є аналіз художнього втілення проблем морального вибору і морального становлення людини в романі В. Лиса «Вифлеєм», зокрема, на прикладі образу німецького офіцера Генріха фон Заукеля в центральній частині триптиху.

Як могла переконатися авторка статті, такий аспект ще не був об'єктом літературознавчої уваги. Загалом, попри незмінний інтерес до творів В. Лиса, роману «Вифлеєм» крім відгуків і рецензій В. Вербича, В. Палинського, Б. Смоляка, присвячено лише літературознавче дослідження С. Ленської «Особливості поетики роману В. Лиса "Вифлеєм"» та лінгвістичне – А. Вегеш «Своєрідність літературно-художніх антропонімів у романі "Вифлеєм" Володимира Лиса». Відсутність наукових досліджень заявленого аспекту дає підстави говорити про наукову новизну цієї розвідки.

Методи дослідження

Досягненню поставленої в дослідженні мети сприятиме окреслення часо-просторових рамок книги «Вогонь», специфіки реалізації сюжетної схеми «кохання до ворога» в романі В. Лиса, особливостей зображення впливу зовнішньої і внутрішньої політики Третього Рейху на настрої німецького суспільства й опірності Генріха фон Заукеля ідеології та пропаганді нацизму. Різномасштабність аналізованих елементів зумовила використання комплексної методики, що об'єднує прийоми культурно-історичного, герменевтичного, рецептивного, філологічного аналізу.

Результати і дискусії

Назва другої книги «Вогонь» звучить алюзією на термін «Голокост», що походить від давньогрецького ὁλοκαύστος – «всепалення». Дія цієї книги починається у

вересні 1939 року, коли у волинське містечко Любинь входить німецька танкова колона, в складі котрої перебував оберлейтенант Генріх фон Заукель. Ймовірно, у романі йдеться про повітове місто польської адміністрації Любомль. В. Лис видозмінює назви реальних населених пунктів, у які він переносить дію власних творів. Так, рідне село письменника Згорани Любомльського району Волинської області в романах «Століття Якова», «Соло для Соломії» та «Діва Млинища» фігурує як Загорени, Загоряни. Про те, що під Любинем мається на увазі райцентр Любомль поблизу малої батьківщини автора вказує не стільки опис місця його розташування на уявній мапі, як соціокультурний та соціорелігійний портрет: «з трохи більше як сім тисяч населення, понад п'ять тисяч – євреї..., українців, яких ще називають русинами, є близько семи сотень, поляків – близько восьми сотень...» (Лис, 2022: 207–208); духовні потреби містян задовольняють католицький костел, два православні храми, один із яких споруджений на честь святого Георгія, і велика синагога (Лис, 2022: 218); назва міста Лібіне на єврейський манір (Лис, 2022: 227); існування гетто в часи німецької окупації тощо¹.

Загалом у творах мілітарної чи навколомілітарної тематики сюжетна модель любові між представниками ворогуючих сторін досить поширена і апробована як зарубіжною, так і українською літературами. Серед творів останньої – «Тарас Бульба» М. Гоголя, «Роксолана» П. Загребельного, «Мальви» Р. Іваничука, «Вишневі ночі» та «Панкрац і Юдка» Б. Харчука, «Просили мама-тато»

¹ Для порівняння див. інформацію про м. Любомль Волинської області на сайті проекту «Шляхами штетлів. Об'єкти єврейської культурної спадщини в транскордонному туризмі».

М. Матіос, «Маріупольський процес» Г. Вдовиченко тощо. Перенесення боротьби у таких творах з ідеологічної чи збройної площини в приватну часто призводило до особистої трагедії і загибелі одного чи обох персонажів.

Що стосується Другої світової війни і Голокосту зокрема, то в українській літературі переважав стереотипний образ німця виключно як ворога. Чи не вперше відійшов від цієї сюжетної схеми М. Мащенко в повісті «Дитя єврейське», де офіцер німецької армії не лише закохується в головну героїню твору, але з ризиком для себе рятує її та дитину від загибелі (детальніше про це йшлося в статті «Художні виміри тоталітаризму в повісті М. Мащенка «Дитя єврейське»» (Горбач, 2019: 26–27). Подібне художнє рішення бачимо і в романі В. Лиса «Вифлеєм»: випадкова зустріч Генріха фон Заукеля на вулиці міста з Бетті Фогельман призведе до того, що нащадок графського роду, дід і батько якого перебувають у давніх приятельських стосунках із генералом Гудеріаном, а сам він заради військової служби залишив навчання в університеті і мав усі перспективи зробити блискучу військову кар'єру, стає рятувальником єврейської дівчини.

Умотивовуючи моральний вибір німецького офіцера, В. Лис розрізненими штрихами накреслює досить виразну картину життя передвоєнної і воєнної Німеччини, торкається аспектів як зовнішньої, так і внутрішньої політики рейху. Зокрема, говорить про німецько-радянські відносини, які до вторгнення на територію СРСР мали союзницький характер. Так, Генріх фон Заукель закінчив військове училище в Росії (сьогодні відомо, що Німеччина, якій після Першої світової війни було заборонено розвивати передові види озброєння, наприклад, авіацію чи бронетехніку, на території Радянського союзу мала навчальні заклади для підготовки військових, брала участь

у спільних навчаннях із різними родами військ та випробуваннях нового озброєння, проводила науково-дослідну роботу у військово-промисловій галузі тощо). Спільною стала участь обох армій і в процесах окупації та анексії інших держав на початку Другої світової війни. Коли танковий підрозділ графа Заукеля майже безперешкодно рухався територією Польщі, 28 вересня 1939 року Третій рейх та Радянський Союз підписали угоду про дружбу й кордон між двома країнами. Його результатом став переділ зон впливу: як компенсацію за захоплені німцями Люблінське й частково Варшавське воєводства, що мали за пактом Молотова-Рібентропа належати СРСР, останній отримав Литву. Це змусило німців поступитися радянським військам західноукраїнськими землями – Волиню і Галичиною. Як бачимо за змістом роману, свої наслідки такі геополітичні змови матимуть як для єврейського, так і для українського й польського населення цих країв.

Своєрідною моделлю німецького суспільства того часу в романі стає родина й оточення Генріха фон Заукеля. На їх прикладі спостерігаємо спроби тотального підпорядкування державою людини, її приватного, духовного життя. Зокрема, чоловік старшої сестри Генрієти є адептом рейхсцеркви – удержавленої євангельської церкви, яка була поставлена на службу ідеологічним інтересам рейху, племінник же – прибічник і активний діяч гітлерюгенду, який погрожує дядькові за лібералізм і вільнодумство. Сам Генріх, його батьки та молодша сестра, котрі критично ставляться до політичного моменту в країні, стають заручниками таких поплічників нацистської влади, як їхня служниця Марта. Жінка, яка була учасницею нацистської жіночої організації, шпигувала за членами родини, щоб шантажувати їх і за своє мовчання

отримувати грошову винагороду. Автор не ідеалізує свого героя, не робить його винятковим, показуючи, що навіть в умовах повальної індоктринації населення Німеччини залишалися ті, хто спроможний був виробляти власні оцінки і судження про все, що відбувалося в суспільстві.

Х. Арендт, авторка відомого твору «Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла», розмірковуючи про тих громадян Німеччини 1930-х років, які виробили імунітет до тоталітаризму, прийшла до невтішного висновку, що рівень освіти чи культури, на жаль, не мав тут вирішальної ролі. Здатність до протистояння пропаганді зберігали лише ті, котрі вели невпинний внутрішній діалог зі своїм сумлінням. Відтак, вони не могли робити інакше, ніж вони робили, бо цього їм не дозволила б власна совість. Але для більшості не було потреби в такому внутрішньому діалозі, бо вони або притлумлювали голос своєї совісті, або самозаспокоювалися схвальними реакціями «хорошого суспільства» навкруги: «Совість як така в Німеччині явно кудись зникла, причому настільки безслідно, що люди про неї майже не згадували – і не могли навіть уявити, що зовнішній світ не поділяє цей дивовижний «новий порядок німецьких цінностей» (Арендт, 2021: 137). В. Лис робить свого героя здатним ставити під сумнів офіційні і, здавалося б, загальноприйняті для німецького соціуму рішення: чи могла становити Польща загрозу для Третього рейху, що на неї потрібно було нападати? для чого завойовувати Париж, адже сюди можна приїхати екскурсантом? чи повинен арієць відчувати до юдеїв ненависть і зневагу, бо так сказав фюрер? Саме ця властивість характеру дозволить героєві здолати шлях від враженого бацилою нацизму офіцера рейху до людини, здатної на пасивний, а згодом і на активний спротив. Генріх поступово усвідомить: «давня історія повторюється у їхній новітній імперії, що

проголосила себе тисячолітньою. Євреїв, як і циган, взагалі не вважають за людей, а слов'яни є недолюдьми... На цьому фоні переживання римського діяча Квірінія були взагалі смішними. Він, бачте, страждав од того, що колись прирік на смерть благородну людину – свого раба. Тобто він уважав того раба людиною, до того ж благородною. А хто питав, які люди ті, як знищували під час цієї війни, як і сотень, тисяч воєн у минулому? Хто були ті люди, яких на війні вбив, відправив на той світ (якщо той є, звичайно) він, Генріх фон Заукель?» (Лис, 2022: 398). Старозавітній мотив знищення немовлят набуває свого продовження в історії загибелі сина Генріха та Бетті, тим самим засвідчуючи циклічність історії та нові проєкції біблійного матеріалу в центральній частині роману. Але на відміну від давніх часів, трагедія дітовбивства в ХХ столітті є ще більш абсурдною у своїй жорстокості: «У Вифлеємі Ірод шукав хоча б імовірного, в його уяві, претендента на царський трон... Його, Генріхів, син претендував просто на життя, яке в нього забрали. Як і тисячі вифлеємських, і любинських, й інших дітей» (Лис, 2022: 462–463).

У спроможності Генріха фон Заукеля виробляти власне ставлення до будь-яких подій за власним внутрішнім камертоном лежать і причини його порятунку Бетті. Удруге потрапивши на територію України вже під час нападу Німеччини на Радянський Союз, він чудом знайде її поміж останніми мешканцями гетто, яких ще не встигли знищити, і врятує, заплативши чималу ціну. Його позбавлять нагород, засудять до страти, а потім помилують і у званні рядового кинуть на фронт, де його буде поранено. Від нього відречеться наречена Герда як від підлого зрадника фатерлянду і фюрера, а Матильда, котра згодом стане його дружиною, не витримає життя з інвалідом, прикутим до візка. Проте, головний поступ цього персонажа роману

«Вифлеєм» матиме інші виміри, бо полягатиме у віднайдені свого людського єства: «Гепер його возили мама, батько і сестра Генрієтта. А більше він крутив колеса візка сам. Доки був живий дідусь Франц ... він мало не кожного дня заїжджав до нього. Якось попросив у старого вибачення, що не виправдав його надій і не став генералом чи хоча б полковником. – Ти став більшим, ніж генерал, – сказав Франц фон Заукель. – І навіть більшим, ніж фельдмаршал» (Лис, 2022: 460).

Висновки

Отже, В. Лис не прагне надавати долі Генріха фон Заукеля, як і життєвим шляхам інших персонажів роману «Вифлеєм», хеппієндівського звучання, бо воно не вписуватиметься в контекст реалій війни. Але, за спостереженням В. Вербича, «попри трагічні перипетії долі (адже, за версією «Безсмертя» чеського та французького прозаїка Мілана Кундери, «жити – нести світом своє болюче «я»), більшість із них усе-таки мають оптимістичну складову, оскільки, долаючи свої життєві стежини й лабіринти, шукають духовного опертя, звертаючи погляди й надії на Творця» (Вербич, 2022). Саме в образі Генріха, що також пройшов свій власний хресний шлях, втілюється ідея про становлення людини як духовної істоти, яке не завжди дається легко і не завжди минає без наслідків. Образ німецького офіцера, який у протистоянні з державним механізмом пропаганди і дегуманізації зумів зберегти такі духовно-особистісні первні, як потяг до свободи, право вибору, можливість діяти згідно зі своїми цінностями, готовність до самопожертви, є одним із рівнів оприявлення біблійної історії. Можливими напрямками подальшого дослідження біблійних проєкцій в романі В. Лиса «Вифлеєм» є аналіз як його персонажної системи, так і позатекстових елементів – назви та епіграфів.

Література

Арендт, Х. (2021). *Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла*. Київ: Дух і Літера.

Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту, (1988); перекл. І. Огієнка. Б. м. : б. в.

Вербич, В. (2022). *Від Різдва Христового – до волинської трагідрами*. Узято з <https://litgazeta.com.ua/reviews/viktor-verbych-vid-rizdva-khrystovoho-dovolynskoi-trahidramy/>

Вітвицька, Л. (2022). *Подружжя волинських письменників презентувало в Луцьку нові книги*. Узято з <https://suspilne.media/278555-podruzza-volinskih-pismennikov-prezentovalo-v-lucku-novi-knigi/>

Горбач, Н. (2019). Художні виміри тоталітаризму в повісті М. Мащенко «Дитя єврейське». *Вісник Маріупольського державного університету*, 20, 24–30.

Лис, В. (2022). *Вифлеєм: роман-триптих*. Харків: Фоліо.

Ковалів, Ю. (Ред.). (2007). *Літературознавча енциклопедія*. (Т. 2). Київ: ВЦ «Академія».

Любомль: карта історико-культурної спадщини (2013). Узято з <https://shtetlroutes.eu/uk/lyuboml-cultural-heritage-card/>

Ясперс, К. (2009). *Осьова епоха* (фрагмент); пер. Т. Возняка. Узято з https://chtyvo.org.ua/authors/Jaspers_Karl/Osiova_epokha_fragment/

References

Arendt, H. (2021). *Ajxman v Yerusalymy. Rozpovid pro banalnist zla* [Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

Bibliya abo Knygy Svyatogo Pysma Starogo i Novogo Zapovitu [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament], (1988); perekl. I. Ogiyenka. B. m. : b. v. [in Ukrainian].

Verbych, V. (2022). Vid Rizdva Khrystovogo – do volynskoyi tragidramy [From the Nativity of Christ – to the Volyn Tragedy]. Uzyato z <https://litgazeta.com.ua/reviews/viktor-verbych-vid-rizdva-khrystovoho-do-volynskoi-trahidramy/> [in Ukrainian].

Vitvyczka, L. (2022). Podruzhzhya volynskyyh pismennykiv prezentovalo v Luczku novi knygy [A couple of Volyn Writers Presented New Books in Lutsk]. Uzyato z <https://suspilne.media/278555-podruzza-volynskih-pismennikiv-prezentovalo-v-lucku-novi-knigi/> [in Ukrainian].

Horbach, N. (2019). Khudozhni vymiry totalitaryzmu v povisti M. Mashhenka «Dytya yevrejske» [The Fictional Parameters of Totalitarianism in M. Mashchenko's Short Novel «The Child of the Jews»]. Visnyk Mariupolskogo derzhavnogo universytetu, 20, 24–30 [in Ukrainian].

Lys, V. (2022). Vyfleyem: roman-tryptykh [Bethlehem: a Novel-triptych]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

Kovaliv, Yu. (Red.). (2007). Literaturoznavcha encyklopediya [Literary Encyclopedia]. (T. 2). Kyiv: VC «Akademiya» [in Ukrainian].

Lyuboml: karta istoryko-kulturnoyi spadshhyny (2013) [Lyuboml: Map of Historical and Cultural Heritage]. Uzyato z <https://shtetlroutes.eu/uk/lyuboml-cultural-heritage-card/> [in Ukrainian].

Yaspers, K. (2009). Osova epoxa (fragment) [The Axial Era (fragment)]; per. T. Voznyaka. Uzyato z

https://chtyvo.org.ua/authors/Jaspers_Karl/Osiova_epokha_frahment/
[in Ukrainian].

Рукопис статті отримано 17 грудня 2024 року
Рукопис затверджено до публікації 5 травня 2025 року

Інформація про автора

Горбач Наталія Вікторівна, кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри української літератури
Запорізького національного університету
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7743-9845>
E-mail: horbachnathalia@gmail.com

Horbach Nataliia Victorivna, Candidate of Philology,
Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian
Literature at Zaporizhzhia National University
<https://orcid.org/0000-0001-7743-9845>
horbachnathalia@gmail.com